

Balázs Géza és Takács Szilvia: Bevezetés az antropológiai nyelvészetbe.

(Celldömölk-Budapest: Pauz-Westermann –
Inter – PRAE.HU. 2009. 302 p.)

„Az antropológiai nyelvészet a nyelvhasználat, a nyelvváltozatok, különösen a nem hatalmi helyzetben lévők, az alacsonyabb fejlettségi fokon álló közösségekre jellemző gondolkodási formák, kulturális hagyományok és minták, hiedelmek viszonyának a tanulmányozása – terepmunka, konkrét nyelvi anyaggyűjtés alapján. Előszeretettel kutatja a vallási, a foglalkozási vagy a rokonsági csoportokhoz való nyelvi tartozás megnyilvánulásait. Holisztikus szemlélet jellemzi, kiemelt kutatási nézőpontja: a nyelvi relativizmus, a nyelvi univerzalizmus, a nyelvi unikáliák” (hátsó borító).

A szerzőpáros antropológia nyelvészetbe bevezető műve a szorosan és tágabban vett antropológiai nyelvészet számos területét tárgyalja. Az első fejezet *Antropológia és nyelvészet* címmel az antropológiai nyelvészetet mint diszciplínát helyezi el a rokon tudományok között, külön kiemelve az antropológiához valamint a hagyományos nyelvészeti diszciplínákhoz (pl. szociolingvisztika) való kapcsolódását. Az antropológiai nyelvészetet a szerzők „szemléletként vagy módszeregyüttesként” (25. o.) jellemzik, leírják nemzetközi és magyarországi történetét, főbb kutatási területeit.

A *Nyelvek és kultúrák* című fejezet témája a nyelvek és kultúrák összefüggéseinek komplex, nyelvészeti nézőpontból történő tanulmányozása. A nyelvi relativizmus és univerzalizmus kérdése legalább a 20. század első harmada óta hangsúlyos kutatási terület, a szemléletmódok gyökerei azonban még korábbra nyúlnak vissza. Nyelv és kultúra kapcsolatát elemezve fontos szerep jut az egyes nyelvek kategorizálási sajátosságainak. A világ jelenségei csak kategóriákba sorolva értelmezhetők: Arisztotelész hagyományos kategóriaalkotási modelljétől kezdve Wittgenstein családi hasonlóság elméletén át Rosch prototípus-elméletéig a nyelvi és nyelven kívüli kategorizálásnak számos módja ismert (vö. pl. Aarts, 2006). Antropológiai nyelvészeti szempontból többek között a színnevek (pl. Berlin & Kay, 1969) kategóriákba sorolása, valamint a rokonságterminológiai vizsgálatok kiemelkedő fontosságúak.

A harmadik, *Az antropológia nyelvészet módszereivel* foglalkozó fejezet sorra veszi az antropológiai nyelvészet kutatómódszertani eszköztárát. A hagyományos, nyelvészeti kutatásokban használt vizsgálati lehetőségek mellett kiemelt hangsúlyt kapnak az inkább az antropológiára jellemző módszerek, többek között a terepmunka és a résztvevő megfigyelés. Az *Unikumok a magyar nyelvben* (4.) a speciálisan a magyar nyelvre jellemző jelenségekbe nyújt betekintést. Különösen érdekes a hungaro-

pesszimizmussal mint nyelvhasználatunkban és világfelfogásunkban tetten érhető „hungarikummal” foglalkozó alfejezet, amely inkább antropológiai-társadalomelméleti szempontból vizsgálja a jelenséget, de utal annak nyelvhasználati összefüggéseire is, például a káromkodásokra és a panaszkodó kommunikáció jellemzőire. A *mindennapok nyelvi szokásai* fejezet témája szintén a magyar nyelv: a nyelvtipológiai besorolást a magyar nyelv frazeologizmusainak több szempontú vizsgálata követi. A mai magyar nyelvhasználat különböző aspektusainak elemzése a mindennapi kommunikációt érintő témák mellett (kapcsolatfelvétel, névadás, diskurzusok) a nyelv véleményformáló szerepére, valamint nyelv és társadalmi berendezkedés összefüggéseire is felhívja a figyelmet (hatalom és nyelv összefüggései, (politikai) jelszavak).

A hatodik, *Különleges nyelvi jelenségekkel* foglalkozó fejezet három nagy témakör köré rendeződik: Nyelvi játék és humor, A szent és a profán szövegek antropológiája, valamint a Nyelvi mágia. A nyelvi játékok funkciója valószínűleg kettős: egyrészt a szocializációs folyamatokban, másrészt a szórakozásban-szórakoztatásban játszanak szerepet. A vallás és mágia (mindkettő természetfeletti erőket szólít meg) szerepe eltér egymástól: míg a vallási szövegek inkább kérés jellegűek, a mágikus szövegek esetében a cél inkább a természeti erők kényszerítése saját céljaink elérésére. A nyelv mágiai

célú használata mindig kötöttséget jelent: a cél eléréséhez a szöveget a megfelelő időpontban, adott formában, esetleg egyéb, nem nyelvi eszközökkel kombinálva kell alkalmazni.

Az utolsó fejezet (*Beszéd – írás – kép*) a hagyományos írásbeliség funkciójának tárgyalásán túl az antropológiai nyelvészeti kutatás szempontjából fontos szövegeket (feliratok), ezek 21. századi írásbeli megnyilvánulásait (sms, graffiti, tevéválás, multimediális objektumok) és speciális formáit (pl. sms-fal szövegei), valamint a nem verbális kommunikációt elemzi részletesen.

Az egyes (al)fejezetekben a leírtak alátámasztására, jobb megértésének elősegítésére vagy példákkal való illusztrálására szövegdobozokat találunk. Néhány kiragadott példa a szövegdobozokra: Ferihegy nevének története (136. o.), Szerelmes beszéd (148. o.), Nyelvi játék: alliteráló közmondás (181. o.), Bibliai szóképek (196. o.), Tréfás sírfeliratok (231. o.), Hangcserés szólások (81. o.).

A szerzők természetesen nem tárgyalják, (terjedelmi korlátok miatt egy bevezető kötetben nem is tárgyalhatják) az antropológiai nyelvészet összes aspektusát. Kötetük egyszerre nyújt tudományos és ismeretterjesztő betekintést a témába. A tárgyalt témakörök a magyar nyelvet, a magyar nyelvvel kapcsolatos jelenségeket helyezik a középpontba (pl. 4. 5. fejezet), ugyanakkor a releváns külföldi (főként angol nyelvű) szakirodalom is feldolgozásra kerül. A kötet értékét külön emeli a számos, a

leírtakat illusztráló fénykép, magyarázó ábra, táblázat. Felépítésénél és nyelvezeténél fogva a kötet kiválóan felhasználható oktatási célokra, antropológiai nyelvészeti bevezető kurzusok tananyagaként, de szintén alkalmas az antropológiai nyelvészet alapvető módszereinek önálló elsajátítására is. A kötet nem csak nyelvészekhez szól, nem feltételez nyelvészeti előismereteket, ezért antropológusoknak, folkloristáknak, a nyelv és antropológia határterületén létrejött interdiszciplína iránt érdeklődő „laikus” olvasóknak egyaránt ajánlott.

Irodalom

- Aarts, B.** (2006) Conceptions of categorization in the history of linguistics. *Language Sciences* 28/4. pp. 361-385.
- Berlin, B. & Kay, P.** (1969) *Basic color terms: Their universality and evolution*. Berkeley: University of California Press.

KOVÁCS LÁSZLÓ

Holló Dorottya: **Értsünk szót! Kultúra, nyelvtanítás, nyelvhasználat**

(Budapest: Akadémiai Kiadó. 2008. 263 p.)

Az (inter)kulturális kommunikatív kompetencia fejlesztése egyre erősebb elvárás, megvalósítandó cél a tanításban, de az ehhez vezető út lépéseinek megvilágítása HOLLÓ DOROTTYA 2008-as megjelenésű munkájáig váratott magára. A kötet elsődleges célja, hogy bemutassa az idegen nyelv és az interkulturális kommunikatív kompetencia elvá-

laszthatatlanságát a nyelvtanulásban, egyúttal bizonyítsa az integrált nyelv- és kultúraoktatás létjogosultságát. Bár a könyv elsősorban nyelvtanárok és kommunikációs szakemberek számára készült, haszonnal forgathatja mindenki, aki idegen nyelvek használójaként eredményes kommunikációs interakció résztvevője szeretne lenni. A könyv egyes fejezetei hasonlóképp épülnek föl: minden esetben az alapos elméleti bevezetőt az idegennyelv-tanításban kialakult szakmai gyakorlat, valamint a vázlatos óratervként is használható gyakorlatok leírása követi, a fejezetet végül továbbgondolásra ösztönző kérdések-feladatok zárják. Struktúrájában tehát látszólag a tankönyvek felépítését követi, mégis a recenzens szerint itt inkább egy bármely nyelv tanításakor haszonnal forgatható kézikönyvről van szó, mely számot tarthat minden nyelvelsajátítással foglalkozó szakember és érdeklődő laikus figyelmére.

A kötet végén impozáns hosszúságú szakirodalom-lista is található, a könnyebb tájékozódást pedig az ábrák listája, a gyakorlatok jegyzéke és a tárgymutató segíti.

Az 1. fejezet a kultúra definícióira, valamint annak tartalmára és megjelenési módjaira tér ki. Az elmúlt közel hatvan év legjelesebb társadalomkutatóit-kulturoológus szakembereit követve (Kluckhorhn és Kelly, Linton, Parson, Kroeber és Kluckhohn, Hofstede, Damen, Banks és McGee-Banks, Lederach, Spencer-Oatey) alkotja meg a szerző is a minden bizonnyal nem csak a

nyelvoktatásban használható kultúra-definícióját.

A kultúra a szocializációs folyamatban tanult közös értékek, ismeretek, viselkedési és kommunikációs minták, valamint attitűdök együttese, amelyek meghatározóak egy csoport tagjaira, és megkülönböztetik őket egy másik csoporttól.

A definíció gyakorlati alkalmazhatóságát egy jól használható táblázat foglalja össze a kulturális tartalmak (azaz országismeret, viselkedéskultúra, szövegkezelés- és szerkesztés) szerint. (15-16. o.)

A szerző hangsúlyozza, hogy a kulturális tartalom tanítása önmagában nem elég, ezt kiegészítendő szükség van kulturális tudatosságra is, mely a kulturális eltérések tudatosításában és azok kezelésének szándékában érhető tetten.

A 2-7. fejezet a kultúra egyéb vetületeivel foglalkozó nagyobb tematikus egységbe kapcsolódik. Olyan alapfogalmak kerülnek itt tisztázásra, mint az etnocentrizmus, az etnorelativizmus, a kulturális sokk, a sztereotípiák, az előítélet és a nyelvi alkalmazkodás, de a szerző áttekinti a kommunikáció szociolingvisztikai és pragmatikai vetületét is, mindezt természetesen oly módon, hogy mindig szem előtt tartja a kultúrák közötti sikeres kommunikáció megvalósíthatóságát, illetve annak a nyelvoktatásban való kitüntetett helyét. Olyan előítéletektől mentes nyelv- és kultúraszemléletet kíván

közvetíteni, ahol a nyitottság, az empátia és a kulturális tudatosság kiemelt szerepet kap.

A 8. fejezet a nonverbális kommunikációval foglalkozik. Nem szorul bizonyításra az a tény, hogy a hatékony kommunikáció szerves részét alkotják az ún. nem nyelvi kódok. HOLLÓ kérdésként fogalmazza meg, hogy miért nem foglalkoznak hangsúlyosabban ezzel a területtel az idegen nyelvi oktatásban. A választ is megkapjuk rá: mivel nem szoros értelemben vett nyelvi elemekről van szó, ezért nem kötelező a tananyagba való beépítésük. Ugyanakkor amennyiben a sikeres kommunikációt tartjuk szem előtt, úgy elengedhetetlen ennek a részterületnek a tanítása-elsajátítása is. Elegendő csak az üzleti vagy diplomáciai képzések társalgás-gyakorlati kérdéseivel foglalkozó programjait megtekinteni, ahol az interkulturális kapcsolattartás és kapcsolatteremtés egyik központi eleme a nonverbális kommunikáció. A szerző egyúttal javaslatot is tesz könyvében arra, hogyan integrálható ez a periférikusnak tűnő, ám annál fontosabb terület az oktatásban.

Az interkulturális kommunikáció a 9. fejezetben található meghatározás szerint „elsősorban különböző kultúrából származó és különböző anyanyelvű emberek kommunikációja.” (143. o.) Az interkulturálisan tudatos beszélő képzésére olyan – a tanórán is – jól használható és elgondolkodtató kérdésjavaslatokat találhatunk, melyek kialakítják és fejlesztik az interkulturális kompetenciához szükséges készségeket.

A 10. fejezet a kultúra tanulásának mikéntjére helyezi a hangsúlyt. Más, külföldi kutatókkal egyetértve a szerző is a tapasztalati tanulást tartja a legcélravezetőbbnek. Amennyiben a tanításban a nyelvi és a kulturális elem összekapcsolódik, akkor a tanulók a tanórákon meg is tapasztalhatják az interkulturális kommunikáció gyakorlati működését. Ehhez a tanulási folyamathoz szorosan kapcsolható a fejezet másik sarkalatos kérdése: az akkulturáció – az idegen kultúra elsajátítása – és a saját kultúra egymáshoz való viszonya.

Ennek szerves folytatása a 11. fejezet, amelyben a kulturális készségek, a kulturális intelligencia, illetve ezek különböző kommunikációs gyakorlatokkal történő fejlesztése kerül előtérbe.

A kötet utolsó négy fejezete újabb tematikus egységet alkot: a közös kapcsolódási pontot ezúttal az integrált nyelv- és kultúranitanítás gyakorlati megvalósulásának lehetőségei jelentik. A 12. fejezet ennek megtervezésével foglalkozik; a szerző hangsúlyozza, hogy a tanulók interkulturális kompetenciájának fejlesztéséhez nem elegendő alkalmanként, a nyelvi ismerettől elválasztva beiktatni egy-egy kulturális gyakorlatot, hanem az adott képzési egységre kell az egész folyamatot megtervezni. Mind az Alaptanterv, mind a Kerettanterv célként fogalmazza meg a megfelelő nyelvhasználatot, ezek azonban iránymutatást erre nézve csekély mértékben tartalmaznak. Ugyanakkor a megfelelő nyelvhasználat – ahogy HOLLÓ DOROTTYA megjegyzi – megvalósít-

hatatlan kulturális ismeretek nélkül. Mindehhez a tanmenet kitűnő terepet nyújt, hiszen itt a tanárnak lehetősége van a kulturális képességeket a nyelvi ismeretekhez kapcsolni. Az egyes órák megtervezéséhez a szerző jól használható támpontokkal szolgál, továbbá olyan összefoglaló táblázatot ad, amely alapján minden nyelvtanár eldöntheti, mennyire volt sikeres az integrált nyelv- és kultúraoktatásra való törekvése. (192. o.)

A *Tananyagok, feladatok* c. 13. fejezetben a szerző rámutat arra, hogy a megfelelő tankönyvválasztás, valamint a körültekintően kiválasztott kiegészítő feladatok elsődlegesek a nyelv és a kultúra integrált tanításának szempontjából. A fejezetben található gyakorlatsorok alapján minden kétséget kizáróan bizonyítást nyer, hogy a célnyelv- és kultúra elemeinek ötvözése a tanításban is sikeresen megvalósítható feladat.

A 14. fejezet a tanári szerepek megvalósíthatóságával foglalkozik. HOLLÓ arra hívja fel a figyelmet, hogy a nyelvtanárnak számtalan szerepe mellett a nyelv és a kultúra integrációját is el kell végeznie. Ezt az önmagában is komplex feladatot tovább nehezíti, hogy az erre való felkészülés nem szerepel a tanárképzésben. A megoldást az önfejlesztés jelenti, amelyre a szerző kis időigényű, ám annál hatásosabb, egyszerűen megvalósítható példákkal is szolgál. A nyelvtanár másik feladata a mediálás (itt kultúrák közötti közvetítés), amely az anyanyelvi és a célkultúrától is független köztes vagy harmadik helyről hajtható végre sikeresen. A nyelvtanárnak

mindkét fent említett szerepet folyamatosan gyakorolnia kell, és a diákjainak is át kell adnia.

Az utolsó, 15. fejezet a kulturális tudás értékelését, értékelhetőségét vizsgálja. A szerző már a fejezet első mondatában arról tájékoztat, hogy ez a kérdés az integrált nyelv- és kultúratanítás legösszetettebb és legvitatottabb kérdése. A nyelvi képesség mérésére vannak standardizált nyelvvizsgák, de a kulturális elemek mérése sokkal nehezebben kivitelezhető. Márpedig a kettő – nyelv és kultúra ismerete – együtt adja a kulturális-interkulturális kompetenciát, a megfelelő nyelvtudást. Ez az adekvátság azonban mind a mai napig meghatározatlan, így a kulturális kompetencia objektív mérése kivitelezhetetlen. Ennek okairól a szerző a nemzetközi szakirodalomra (is) támaszkodva számol be. Ahol azonban a nyelvtudás valamilyen szakma gyakorlásához szükséges, ott speciális nyelvvizsgákon számon kérnek olyan kompetenciákat (előadói készség, országismeret stb.), amelyek az adott szakma gyakorlásához elengedhetetlenek.

A fejezet másik fontos gondolata az órai tudás ellenőrzését járja körül; funkcióinak, fajtáinak bemutatása után a szerző arra hívja fel a figyelmet, hogy a kommunikatív nyelvoktatás szerves része a számonkérés, és ahogyan a tanításban összekapcsolódik a nyelvi és a kulturális ismeret, úgy az értékelésben is részarányosan szerepelhet a két elem. A portfólió szorosan kötődik az értékeléshez, de az önálló munka áttekintését is megkönnyítheti. Az Euró-

pai Nyelvi Portfólió célja a nyelvtanuló tanulási folyamatainak dokumentálása, melynek segítségével független bírálók számára is objektív képet nyújthat nyelvi és (inter)-kulturális kompetenciájáról.

HOLLÓ DOROTTYA munkáját mindazok számára ajánljuk, akik valamelyik – akár tanulói vagy tanári – oldalról érdekeltek a nyelvtanulásban, hiszen a sikeres interkulturális kommunikáció alapvető elemeinek a bemutatása, valamint a tanításban való integrált alkalmazhatóságuk egyformán nélkülözhetetlenné teszik ezt a kötetet, melyet az izgalmas esettanulmányok, az egyes fejezetek feldolgozását segítő, kreatív válaszokat igénylő kérdések-feladatok gazdagítják. A gyakorlati szempontokat figyelembe véve közelít az idegennyelv-oktatás problematikus részeihez. Óriási előnye, hogy nem céloz meg egyetlen korcsoportot, egyetlen nyelvet sem, nincs kitüntetett tankönyv, melyet alapul venne, így bármely nyelv tanításában hasznos segítőtárs lehet. HOLLÓ DOROTTYA *Értsünk szót!* című könyve olyan – a nyelvet és a kultúrát egységben szemlélő – megközelítést ad, amely a nyelvtanítás teljes folyamata alatt követhető koncepciót közöl.

(Reméljük, nemsokára a nyelvtanárok képzésében is egyre nagyobb teret kaphat a könyvben kifejtett nyelv-és kultúraoktatási szemlélet, hiszen Bárdos Jenővel szólva: „A kultúra nyelvbe kötöttségének vigiliája a priori parancs az őrzőkhöz: intés nélkül is morális kötelesség”. 2002: 18.)

Irodalom

Bárdos J. (2002) Kulturális kompetencia az idegen nyelvek tanításában. *Modern Nyelvtanítás* 2002/1. 5-18.

OSZLÁNSZKI ÉVA

Pintér Márta: Nyelv és politika Írország történetében

(Veszprém: Pannon Egyetemi Kiadó. 2008. 239 p.)

A szerző, a veszprémi Pannon Egyetem Angol-Amerikai Intézetének oktatója könyvében egy sajátos helyzetben lévő nyelv, a kelta nyelvek családjába tartozó ír nyelv helyzetével foglalkozik. Kutatásának középpontjában az Írországban az V. és XX. század között lezajlott nyelvpolitikai folyamatok állnak: miként került a kora középkortól kezdve stabil, gazdag irodalmi hagyományokkal rendelkező ír nyelv fokozatosan az angol befolyása alá, ill. hogyan szorította ki az angol az ír nyelvet annak szinte minden nyelvi funkciójából olyannyira, hogy az ír nyelv a XX. századra a veszélyeztetett (kevésbé használt) európai nyelvek közé került. A kutatás különös figyelmet fordít a nyelvpolitika minden vetületének alapos vizsgálatára, elsősorban az írek nyelvcserejének több évszázadnyi ideje alatt keletkezett (különböző műfajú) szövegek nyelvpolitikai szempontú elemzésével.

A könyv szerkezetét az ír nyelv helyzetének egymástól többé-kevésbé jól elkülöníthető történeti korszakai határozzák meg. A bevezető

fejezetben a szerző ismerteti a kutatás alapgondolatait, hipotéziseit és módszereit, majd a 2. fejezetben bemutatja az ír nyelv és kultúra XII. századig tartó virágkorát, amely egyben a nyelvi-kulturális szuverenitás első (és utolsó) korszaka is volt. Az ír nyelv középkori történetét egy magas színvonalú, egységes irodalmi nyelv jelenléte jellemezte, ill. az, hogy a kora-keresztény Írországban az ír nyelv olyan funkciókat is képes volt betölteni, amelyek más európai országokban (még évszázadokkal később is) a latin egyeduralma alatt álltak.

A 3. fejezet az angol-normann hódítást és annak nyelvi-kulturális következményeit mutatja be. A XII. és XVI. század között az addig virágzó ír kultúra és nyelv angol-normann befolyás alá került, majd fokozatosan kisebbségi státuszba szorult. A szerző részletesen ismerteti a hosszasan elhúzódó, „visszaütésektől” (gael újjáéledés) sem mentes gyarmatosítási folyamatot. Az idegen hódítók által kialakított „modern” feudális állam és az újjászervezett egyház lett az ősbibb („pogány”) ír nyelv és kultúra legfőbb ellensége.

A 4. fejezet Írország Tudor-kori elangolosításának történetét ismerteti nyelvi, politikai, kultúr- és egyháztörténeti szempontokat egyaránt szem előtt tartva. A XVI. századi Anglia – európai vetélytársaival vetélkedve – nagy gyarmatbirodalom kiépítésén munkálkodott, ennek „kísérleti terepéül” szolgált Írország behódoltatása. Az angol gyarmatosításnak ez a második, immáron elsőpró lendülete az ír társadalom tel-

jes körű angolosításával járt. A gyarmatosítás egyik fő eszköze az allochton népességnek a (Kelet-Közép-Európában még a XX. században is használt) tömeges betelepítése volt.

Az 5. fejezetben a szerző egyfajta belső összegzésre vállalkozik: a bemutatott történeti források és folyamatok elemzése után arra a következtetésre jut, hogy Írország gyarmatosítása már a XII. században elkezdődött, majd ezt a XVI. századi Tudor-hódítás teljesítette ki. Ugyancsak ebben a fejezetben mutatja be a szerző azokat a történeti forrásokban föllelhető negatív sztereotípiákat, amelyek a XII. századtól kezdve jellemezték az angol hódítók kolonialis diskurzusát. Ebben az ír mint lusta, barbár, ugyanakkor durva és veszélyes nép jelenik meg.

A 6. fejezet a XVII-XVIII. századi Írország politikai, nyelvi és kulturális viszonyait ismerteti, melyekre elsősorban az angol uralom stabilizálása volt jellemző. A korszakban kirajzolódott Írország két szembenálló civilizációja: az őshonos, katolikus írek, ill. a protestáns, kiváltságos, hódító angolok világa. Ennek a hol harcos, hol csendesebb szembenállásnak a szerző számtalan szövegszintű bizonyítékát tárja az olvasók elé korabeli források alapján. A XVIII. századtól kezdve beszámol a sziget délnyugati végébe viasztorozult, az ún. „rejtőzködő” Írországot alkotó, nyelvőrző szegényparasztság meglétéről, majd fokozatos asszimilációjáról. Az elhúzódó nyelvcsere azonban nemcsak (nyelv)politikai, hanem nyelven belüli okai

is voltak: a hosszan tartó elnyomás évszázadai alatt az ír nyelv dialektus-kontinuuma megszűnt, az egyes szigetszerű területi változatok divergensen fejlődtek, majd nem szolgálták a kommunikációt még a nyelvközösségen belül sem. A korszak fontos eredményeként tárgyalja ugyanakkor a szerző a XVIII. század folyamán az ír nyelv és kultúra iránti (újja)ébredő érdeklődést.

A 7. fejezet a XIX. századi brit-ír unió nyelvi és kulturális viszonyait ismerteti. A forrásokból kirajzolódik, hogy bár az angol hatalom fennállása során nem először reagált a külső (mindenekelőtt francia) fenyegetettségre az írországi politika szigorításával, a XX. század első évtizedei mégis az 1801. évi angol-ír szerződés megszűnéséhez vezettek. Az új, független ír állam autochton lakói azonban már javarészt angolul beszéltek, bár kulturális identitásuk meghatározó elemének tekintették az ír nyelvet és kultúrát. Ebben a fejezetben a nyomtatott források mellett nagyobb szerepet kapnak a népszámlálási adatok, amelyek meggyőzően bizonyítják az írek nyelvvesztésének egyes lépcsőit, kitérve pl. az 1845-49-es nagy éhínség, majd a XX. századi kivándorlások, ill. a (természetesen angol nyelvű) iskola-rendszer kiépülésének statisztikailag is igazolható hatásaira. Ugyancsak ebből a fejezetből ismerhetjük meg az ír nyelv újjaélesztésére tett XIX-XX. századi erőfeszítéseket: a Gael Liga és az ír nyelvi mozgalom történetét.

Az utolsó (8.) fejezet összefoglalja az ír nyelv V-XX. századi státusz-történetét, hangsúlyozva azt, hogy az ír népesség elhúzódó nyelvcserejében az angol hatalom általi permanens gyarmatosítás, ill. a nyelvi-kulturális asszimiláció játszotta a meghatározó szerepet. A kötetet gazdag, a nyelvcsere különböző történeti lépcsőit illusztráló térkép-anyag és bőséges irodalomjegyzék zárja, amely nemcsak a forrásként szolgáló angol nyelvű műveket vonultatja föl, hanem áttekintést nyújt a releváns magyar nyelvpolitikai szakirodalomról is.

A könyv kétségkívül legnagyobb erénye, hogy első ízben, nagyon részletesen, új, történeti szempontokat láttatva mutatja be az ír nyelvcsere történetét – méghozzá magyar nyelven, miközben nem hagyja figyelmen kívül a magyar nyelv helyzetének szempontjából érdekes párhuzamokat sem. A mű – a szerző nagyon széles látókörének köszönhetően – igen szerencsésen ötvözi mindazokat a nyelvi, kulturális, vallástörténeti szempontokat, amelyek nélkül alighanem egy „kisebbségi” nyelv működése sem érthető meg. Kevésbé szerencsésnek tűnik néhány központi jelentőségű, a bevezetésben külön reflektált szakkifejezés megválasztása és használata: *plantáció*: ’telepítés’, *antikvárius* tevékenység/érdeklődés: ’múlt felé forduló, régiségre irányuló’, *bárdikus*: ’a bárdok költészetére vonatkozó, abban gyökerező’). A *natív* (<ang. native) műszó bevezetése helyett is találó lett volna az *őshonos*, esetleg idegen

megfelelője, az *allochton* célnak megfelelő definiálása és használata.

Mindezek mellett a könyvet minden olyan szakember és érdeklődő figyelmébe ajánljuk, akit foglalkoztat nemcsak az ír, de általában az európai nyelvek múltja és jövője, vagy éppen Írországnak és a brit birodalomnak a nyelvpolitikai elemzésből kirajzolódó története.

SZILÁGYI-KÓSA ANIKÓ

Sztanó László: Olasz-magyar kulturális szótár

(Budapest: Corvina Kiadó. 2008. 304 p.)

Szinte egy időben publikáltak hiányt pótlandó két kulturális szótárt: JUHÁSZ kulturális szótára 2007-ben, míg SZTANÓ műve szinte egy évre rá 2008 őszén jelent meg a könyvesboltok polcain. A Sztanó-féle puha-fedeles borítójú, több mint 1300 szócikket közlő kötet az 1999-ben elindult Corvina Kiadó kulturális szótársorozatának részeként, annak is 7. kiadványaként született (további nyelvek a megjelenés évével: japán 1999, amerikai 2000, angol 2002, francia 2005, német és orosz 2008). A kulturális szótár nehezen meghatározható műfajt képvisel, formai jegyeiben emlékeztet a hagyományos értelemben vett szótárra, mivel címszavakra bontva, kézikönyv formájában ismerteti egy adott társadalom kulturális és társadalmi jelenségeit. Mint ahogy az előzményként megjelent Bart-féle *Amerikai-magyar kulturális szótár* (2000) hátoldalán

található ismertetőjében szerepel, a sorozattal elérni kívánt cél:

Ne keressen tehát a használó olyan szavakat ebben a szótárban, amelyek jelentése kétnyelvű szótárakból megismerhető. Nem két szót, nem is két nyelvet, hanem két kultúrát kívántunk összevetni.

Mivel a tárgy szinte hártalan, rendező elvül azt választottuk, hogy legfőképpen olyan fogalmakat, jelenségeket és tárgyakat szerepeltetünk a szótárban, amelyek az amerikai életformát tükrözik, jellegzetes amerikai értékek és hagyományok jelennek meg bennük, és ekképpen részét, mondhatni kötőanyagát alkotják az amerikai kultúrának, illetve amelyek ismerete nélkül aligha érthető nemcsak az amerikai irodalom, de alkalmazásait még a köznapi élet nyelve sem. (Bart, 2000)

A SZTANÓ szerkesztette kötet is e sikeresnek bizonyult hagyományt kívánja követni. A sorozat köteteit az utalással jelzett, egymással összefüggő szócikkek is összekötik egymással, így nemcsak az adott szótáron belül, hanem az adott sorozaton belül is minden mindennel összefügg.

A szerző(páros) – a könyv lektora, ANNAMARIA MASTROVITI szintén a debreceni egyetem oktatója – az előszóban megkísérli definiálni a kultu-

rális szótár fogalmát: „olyan ismeretterjesztő műfaj, mely nehezen engedni magát meghatározni. Hogy mi kerüljön bele, az (...) megérzés, ízlés és személyes tapasztalat kérdése. Könnyebb volt eldönteni, legalábbis elvben, milyen ne legyen” (6. o.). A szócikkek kiválasztásánál a szerző az alábbi szerkesztési elveket vette figyelembe: a szócikkek olasz vonatkozású fogalmak, vagy ha idegen eredetűek, akkor teljes mértékben meghonosodtak, és az átlagos olasz műveltség részét képezik, (az átlagos olasz műveltség részét képezik). Továbbá, nyomtatott szótárról lévén szó, célkitűzésként szerepelt a tömörség, vagyis azon vonások kiemelése egy-egy fogalomnál, amelyek az átlagosan művelt olaszok ismereteibe tartoznak. A hely- és intézménynevek csak abban az esetben szerepelnek, ha valamilyen közismert hagyomány kapcsolódik hozzájuk, mivel a kitűzött cél nem a lexikonok, kézikönyvek és szótárak ismételése volt, mint ahogy ezt az előszóban kifejtik (7. o.). Szem előtt tartották a közvélekedésben élő sztereotípiák bemutatását, mégpedig oly módon, hogy a közvélekedésről szolgáltatassanak információt.

A hátoldalon kivonatosan szereplő, a szótárban okkal hangsúlyos *identitás* szócikk a szerző saját bevallása szerint egyúttal a leghosszabb is a kötetben, számos kulturális, történelmi hivatkozással fűszerezett. Azonban ez a szócikk egyúttal arra is rámutat, hogy ne várjunk a szótártól klasszikus értelemben vett definíciókat (hiszen ez esetben is az önazonosság kulcsszóként nem a

szócikktest elején lelhető fel), sokkal inkább számítsunk etimologizáló, gyakran történelmi fejtegetésekre.

Az előszót egy bevezető követi, ahol szinte időbeli keretként egy Cesari Marchi idézettel megtudhatjuk, mi maradt ki a szótárból. A kötet végén névmutató segíti a felhasználót a szócikkekben található személy- és földrajzi nevek kikeresésében.

A szótár **megastruktúrájának** elemzését folytatva hiányosságnak róható fel a felhasznált bibliográfiára, illetve a forrásokra való utalás elmaradása. Egyes esetekben a szócikktestben a szerző közli az idézet forrását, azonban az esetek túlnyomó többségében ez nem történik meg.

A szótár **makrostruktúráját** tekintve annak formai jegyei segítik a felhasználót: a szócikkek az alfabetikus sorrendet követik, míg a betűváltás új oldalon történik, és az adott oldal szócikke a fejlécen is megtalálható. A szótár a szócikkek félkövér álló betűtípusának, és (a szócikkek) azok két oszlopba való elrendezésének köszönhetően is könnyen kezelhető. A szócikktestben az olasz nyelvű szavak és kifejezések dőlt betűvel szerepelnek, utánuk zárójelben megtalálható a magyar megfelelőjük. Amennyiben másik szócikkre nyíllal történik utalás, az (a nyíl utáni,) szintén félkövér álló betűtípussal szedett. A szerző által közölt idegen nyelvű idézet dőlt betűvel szedett, majd ezt kapcsos zárójelben követi a magyar fordítás. Esetenként a szócikktest után kettős nyíl jelzi a sorozatban megjelent

kötetekre való utalásokat. A szerző nem tér ki (a) e döntés indoklására. Feltételezzük, hogy így kívánták egységbe foglalni a sorozatot, ill. biztosítani az átjárást kultúrák között, ahogyan az a valóságban is megtörténik. A szótár nem tartalmaz stiláris jelöléseket, legfeljebb a szócikktestben találunk arra utalást, ha a szócikk a beszélt nyelvre jellemző (l. *a voglia!*), vagy ha a szlengbe tartozik (l. *pirlla*).

A kiadvány mikrostruktúráját tovább vizsgálva az alábbiakat emelhetjük ki: a szócikkfejet közvetlenül követi a nyelvtani nemre való utalás, amennyiben a lemma főnév (l. **margherita** f.), vagy zárójelben dőlt betűvel szedve megelőzi az a szókapcsolat, amelyben a szócikk előfordul (l. **Margutta** (via ~) f.). A melléknevek esetében a nőnemű alakokat is közli (l. **fidanzato** / -a). Más esetben nem jelöli a szócikk szófaját. A kiejtést csak abban az esetben jelölik a hangsúlyos magánhangzó aláhúzásával, amennyiben az a szokottól eltérő (nem az utolsó előtti szótagon van). A szócikktestek belső sorrendje változó, formailag nem egységes. A címszó elején hol az ekvivalens (l. **matusa** m. begyöpösödött ember), hol a definíció (l. *acqua alle corde*) szerepel, vagy nem hagyományos definíciókkal – történelmi, etimológiai ismertetővel indítja a szócikket (l. *campanilismo*). Ennek ellenére a kitűzött szerkesztési elveknek köszönhetően sikerült egy tartalmilag egységes kötetet szerkeszteni. A betűszavakat külön szócikkben szerepelteti (l. *FIAT*, *DC*,

BOT), azonban a poliszém alakokat nem (l. *fiorentina*).

A szótár tartalmilag gazdag, széles skálán mozog, hogy egy kis ízelítőt adjunk: a (történelmi,) politikai események (*Mani Pulite, Terza Italia*), a gasztronómia (*tiramisù* – bár az etimológiai fejtegetés elmarad, *torrone, tortellini, mortadella*), a műemlékek (*Ponte dei sospiri*) ismertetésével, szinte idegenvezetőként kalauzol bennünket a történelmi eseményeken (*autunno caldo*) és hagyományokon (*palio*) át, mutat be úgy történelmi személyeket (*Papa Lambertini, Avvocato*), mint politikusokat és pártokat (*Cavaliere, Forza Italia, Lega Nord, Rosa nel pugno*). Olvashatunk a maffiáról (*mafia*) és aktuális (anti)politikai eseményekről (*V-Day, strage di Bologna*), művészekről (*Totò*), filmcímekről (*Amarcord*), irodalomról (*I promessi sposi*), színházról (*commedia dell'arte: Arlecchino, Balanzone, Panatalone, Edoardo*), valamint művészeti irányzatokról (*neorealismo*). Szervesen a kultúra részét képezik az ismert mondókák (*ambarabà ciccì coccò*), (a) gyerekdalok (*Nella vecchia fattoria*), (a) partizándalok (*Bella ciao*), az ünnepek is, valamint a cégek és közismert, ill. közkedvelt termékeik (*Baci Perugina, Testarossa, FIAT, Barrilla*). De ne felejtkezzünk meg a gesztusokról, amelyekhez ábrákat találunk (*avere le mani in pasta*), és

az ún. parolaccia-ról (*Mortacci tua!*) sem. Azonban nem maradhattak el a közhelyek, a közhelyszerű elnevezések (*cocco di mamma, bullo, polentone*), a frazeológiai beszélt köznyelvi kifejezések (*a me mi piace*), az egykor divatos mozgalmak (*paninari*), a neologizmusok (*girotondo, inciuccio*), a televíziós műsorok (*Striscia la notizia*) és végül a szleng (*bona*) sem.

Bár apró tipográfiai pontatlanságokat is fellelhetünk, összességében egy igényesen szerkesztett kiadványt tarthat a kezében az olasz kultúra iránt érdeklődő olvasó. A Debreceni Tudományegyetem Olasz Tanszékének docense olvasmányos, esszé-stílusú, nehezen letehető, izgalmas kultúrtörténeti kalauzzal örvendeztette meg az olasz kultúrát és nyelvet szeretők népes taborát, amely egy kulturális utazás élményét nyújtja annak, aki e kötetet forgatja.

Irodalom

- Bart I.** (2000) *Amerikai-magyar kulturális szótár*. Budapest: Corvina Kiadó.
Juhász Zs. (2007) *Olasz élet – olasz kultúra*. Budapest: Holnap Kiadó.

TAMÁS DÓRA és
TÓTH GABRIELLA